

Шайгородський Ю.Ж.

Нова суспільно-політична реальність та перспективи розвитку політичної науки в Україні

Стаття присвячена дослідженню сучасного етапу суспільного розвитку, висвітленню проблем реформування соціально-політичної системи. Наголошується на необхідності врахування особливостей нової політичної реальності у плануванні та здійсненні наукових досліджень, зокрема, в галузі політичних наук. Аналізується стан та окреслюються напрями перспективних, з погляду автора, наукових розвідок у соціогуманітарній сфері.

Ключові слова: суспільний розвиток, демократія, політична наука, громадянське суспільство, політична культура.

политических наук. Анализируется состояние и определяются направления перспективных, с точки зрения автора, научных исследований в социогуманитарной сфере.

Ключевые слова: общественное развитие, демократия, политическая наука, гражданское общество, политическая культура.

The article investigates the current stage of social development, highlighting the problems of reforming the socio-political system. The necessity of taking into account the features of the new political reality in the planning and implementation of research, in particular in the field of political science. Examines the state and direction of perspective, from the point of view of the author's research in the socio-humanitarian sphere.

Key words: social development, democracy, political science, civil society and political culture.

УДК 32.001(477)

Шайгородський Ю.Ж.,
доктор політичних наук,
головний науковий співробітник
Інституту політичних і етнонаціональних
досліджень імені І.Ф. Кураса
Національної академії наук України

Стаття посвячена дослідженню сучасного етапу суспільного розвитку, освітленню проблем реформування соціально-політичної системи. Отмечается необходимость учета особенностей новой политической реальности в планировании и осуществлении научных исследований, в частности, в области

Динамічні й, на превеликий жаль, трагічні події останнього часу в Україні зумовили кардинальні суспільно-політичні перетворення. Їх сутність, особливості, причини та характеристики всім нам ще потрібно осмислити, досягнути, проаналізувати. Але зробити це поки що, вкрай складно. Річ у тім, що науковий опис і пояснення сьогочасних суспільно-політичних перетворень є рефлексивним процесом. Відповідно, ми стикаємося з принциповою теоретико-методологічною проблемою: як може бути піддане рефлексії буття, якщо суб'єкт рефлексії безпосередньо включений до цього буття? Отже, очевидною є проблема предметності сучасних суспільно-політичних перетворень і добір дослідницьких методів. Особлива складність цієї ситуації зумовлюється й тим, що політична наука покликана прогнозувати ймовірні соціальні та політичні процеси. І окреслюючи ці тенденції розвитку, визначаючи пріоритети та конкретизуючи небезпеки, науковці фактично коригують вектори суспільно розвитку, оскільки формують ціннісні настановлення громадськості й уявлення про майбутнє. І в цім контексті можна бачити, що політична наука, пригадуючи відомий вислів Карла Маркса, не лише пізнає світ, а й перетворює його.

Саме тому проблема визначення ролі політичної науки в суспільно-політичному житті за сучасних умов, коригування напрямів її розвитку, своєрідне «перевизначення» завдань, які постають перед політологами, видається актуальною, важливою й перспективною. Наразі ж є рація лише відзначити, що без об'єктивного погляду на нашу суспільно-політичну дійсність, без чіткого усвідомлення образу майбутнього і визначення необхід-

них способів діяльності, які уможливають досягнення поставлених цілей, – а неупереджену оцінку сучасності, футурологічний проект і перелік методів здатна запропонувати лише політична наука – наша держава, наше суспільство і всі ми приречені на нескінчену низку спроб і помилок. Ту нескінченість, яку Фрідріх Гегель назвав безглуздою, а Альбер Камю порівняв із карою Сізіфа. В українському ж випадку ця нескінченість – це повторюваність революцій і контрреволюцій, романтичних спроб змінити життя тут і негайно та, на жаль, кривавих розплат за політичні помилки.

Наголосимо: лише об'єктивна оцінка сучасного стану, осмислення можливостей і перспектив суспільного розвитку з урахуванням внутрішніх і зовнішніх викликів може бути основою розробки й реалізації нової стратегії, її суспільної легітимізації та досягнення мети.

Нині перед нами постала нова суспільно-політична реальність. Руйнуються стереотипи, переоцінюються цінності, смисли і практики, певним чином коригується система вже звичних координат. Не можна сказати, що суспільні зміни, які ми спостерігаємо нині, були неочікуваними. Навпаки – їх прагнули люди. Про необхідність змін говорили на вулицях, про них ішлося й у дослідженнях політологів. Можливі напрями і шляхи перетворень пропонували політики та громадські діячі. Проблема кардинальних змін була обумовлена низкою факторів глобального, внутрішньо- і зовнішньополітичного характеру, зрештою – очікуваннями людей та й самою логікою державного розвитку.

Період після 25 лютого 2010 року (дня інавгурації В. Януковича) був насичений знаковими для

суспільно-політичного розвитку подіями – свідченнями відповідних тенденцій.

Серед них варто виокремити ті, що стали ключовими в різних сферах життєдіяльності й багато в чому визначили подальший перебіг подій. Виокремимо ключові політичні тенденції того часу. Це:

- ледь не миттєве після президентських виборів формування «слухняної» парламентської більшості й Кабінету Міністрів із тими ж якостями;
- скасування політичної реформи 2004 року, повернення до президентсько-парламентської форми правління і наділення Президента величезними повноваженнями;
- відмова від вступу до НАТО та продовження до 2042 року угоди про перебування російського Чорноморського флоту в Севастополі;
- реанімація змішаної системи виборів до Верховної Ради України;
- перші в Україні (по суті, політичні) арешти й ув'язнення колишніх урядовців – Юрія Луценка, Євгена Корнійчука, Георгія Філіпчука, Богдана Данилишина, Юлії Тимошенко;
- бюрократичні ігри, замасковані під так звану «адміністративну реформу».

Варто зазначити: ці та низка інших подій залишалися поза увагою більшості громадян. По-перше, політичні зміни, як здавалося, відповідали очікуванням «реформ і порядку». По-друге, відбувалися вони на тлі політичної довіри новообраному главі держави. Й, по-третє, були віддзеркаленням рівня політичної культури значної кількості громадян, які не пов'язували зміни в політичній сфері, інституційні зміни із власним життям, його рівнем.

Вочевидь, саме негативні тенденції **у соціально-економічній сфері** – посилення економічного тиску, погіршення соціальних умов на тлі стрімкого збагачення можновладців і їхніх сімей – викликали відповідну суспільну реакцію:

- податковий майдан, коли тисячі підприємців вийшли на вулиці з вимогою скасувати документ, що передбачав ліквідацію спрощеної системи оподаткування;
- впровадження так званої пенсійної реформи;
- дискримінаційні зміни в системі соціального захисту чорнобильців, воїнів-інтернаціоналістів, дітей війни й інших верств населення;
- акції народної непокори у районному центрі Врадіївка (Миколаївська обл.), у Святошинському РВВС (м. Київ), зрештою багатотисячні мітинги проти свавілля міліції у десятках міст країни, у т. ч. в Одесі, Сімферополі, Харкові, Запоріжжі;
- нечуване розграбування бюджетних коштів під час підготовки до проведення в Україні Євро-2012.

І усе це – на тлі спадного руху України у світовому рейтингу корумпованості – зі 134 на 152 місце. Зневіра людей у владі й у опозиції вивела на вуличні акції підприємців, колишніх вої-

нів-інтернаціоналістів, чорнобильців, фермерів, студентів, науковців і освітян. Зауважимо: ці протести відбувалися не під політичними, а, передусім, під соціальними гаслами.

За часів Віктора Януковича чи не вперше в Україні масові невдоволення спровокувала державна політика **у гуманітарній сфері**:

- протести студентів проти запропонованого Міністерством освіти і науки України законопроекту про вищу освіту, за яким скорочувалась кількість бюджетних місць і змінювались умови прийому до вищих навчальних закладів;
- протистояння довкола Закону «Про засади державної мовної політики»;
- протести проти цілеспрямованого переслідування владою науковців: директора Центру досліджень визвольного руху та Національного музею-меморіалу жертв окупаційних режимів «Тюрма на Лонцького», що отримала назву «справа українських істориків». Або ж «справа українських соціологів», коли вчену раду Інституту соціології НАН України майже в повному складі викликали на допит до Служби Безпеки України.

Особливе місце в суспільно-політичному сенсі належить подіям, що пов'язані з євроінтеграційними процесами. Саме з європейським вектором чимало людей пов'язували досягнення відповідних стандартів суспільного розвитку, життєві плани (свої та своїх дітей). Досягнення політичного консенсусу в Україні щодо європейської інтеграції, а згодом публічно не обґрунтована й для більшості незрозуміла відмова від неї була сприйнята як загроза майбутньому.

Діаметральна різноспрямованість інтересів суспільства та влади, безсоромна корумпованість і збагачення можновладців, руйнування світлої мрії у «європейське майбутнє» призвели до соціально-політичного вибуху. Адже очевидно, що відмова від підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС не була основною причиною, але основним приводом мирних протестів на київському Майдані. Очевидним є й те, що можливості руху в напрямі євроінтеграції громадяни сприймали, в першу чергу, не як проблеми зовнішньої політики, а як шлях вирішення внутрішньополітичних проблем. Глухота і, даруйте, дурість влади, застосування сили до мирних протестувальників призвели до трагічних наслідків. Тотальні прорахунки попередніх років у сфері культурної, освітньої, інформаційної політики та політики у сфері безпеки зумовили сьогочасні прояви сепаратизму та збройного протистояння. У цій-таки площині – фатальна безпорадність політичної еліти та силових структур, наслідком чого є втрати серед військовослужбовців та мирного населення.

Сучасні проблеми подолання кризи й зміни напрямів розвитку в його стратегічному вимірі вимагають

врахування комплексу принципово нових, жорстко детермінованих обставин. Вони поєднують у собі, з одного боку, необхідність вирішення найнагальніших проблем (передусім, військово-політичного, безпечного і соціально-економічного характеру), зумовлених стрімкою зміною суспільно-політичної ситуації; з іншого – осмислення, усвідомлення й освоєння нової політичної реальності і, бодай на рівні логіки, розуміння й конструювання майбутнього.

Аналізуючи розвиток суспільних процесів, П. Сорокін та Р. Мертон обґрунтували й увели до наукового обігу поняття «соціальний час» [1]. Це – час, коли «народи будують свої ери від певних визначних подій, що мають соціальні наслідки». Серед основних характеристик «соціального часу» – якість і закономірність. Саме вони детермінують майбутнє. Інакше кажучи, суспільний розвиток жорстко визначається стартовими умовами «соціального часу».

Безумовно, для України відлік нового «соціального часу» почався 1 грудня 1991 року. Але очевидним є й інше: «визначна подія» сама по собі не в змозі забезпечити «побудову нової ери». Саме тому закономірними були прагнення людей «скоригувати» напрями розбудови держави доступними їм – протестними засобами у 2004 та 2013 роках. У цьому сенсі можна виокремити такі етапи новітньої історії України, пов'язавши їх із президентськими каденціями.

1991 рік – початок «соціального часу», формування нових смислів. «Період» Леоніда Кравчука. Становлення державних інститутів.

1994–1999 рр. – період завершення (в цілому) державно-політичної інституалізації. Президентство Леоніда Кучми.

1999–2004 рр. – період «нового президента» Леоніда Кучми – посилення впливу інститутів на громадянське суспільство, спроба його підкорення, утвердження олігархії. Масові протести 2004 року за своїм характером були боротьбою за нові смисли, формою суспільного протесту проти панування олігархічних груп.

2005–2010 рр. – період президентства Віктора Ющенка. Його історичною місією мало б стати творення нових суспільних смислів. З одного боку, усвідомлено чи інтуїтивно Віктор Ющенко спрямував свою діяльність у цьому напрямі, звернувшись, передусім, до проблем ідентичності й історичної пам'яті. Та, на жаль, обмежився цим першим кроком, не «конвертував» енергію історичного минулого у проекти майбутнього. З іншого боку, протистояння гілок влади: усталені практики міцно поєднаних олігархії й бюрократії призвели до, здавалося, тотальної зневіри суспільства у власних силах, прагнення «сильної руки», «господарника», порядку й соціальної захищеності.

Негативні тенденції, що посилювалися протягом останніх років, не привернули уваги можновлад-

ців. Залишали їх байдужими й прояви народного невдоволення. Очевидно, що суспільно-політичні трансформації в Україні не лише призвели до «переформатування» політичних, економічних, культурних інститутів, але й стали джерелом нестійкості соціального середовища, зумовили розмитість об'єктів ідентифікації, ціннісних орієнтацій. Однією з характерних ознак часу становлення й розбудови української держави була (і це варто визнати) відсутність чітко артикульованої національної ідеї. Натомість широко розповсюджувалися позитивно марковані цінності-ідеологеми: демократія, плюралізм, незалежність, колективне керівництво, економічна самостійність тощо. Новим змістом почали наповнюватися й так звані традиційні цінності – відповідальність, толерантність, справедливість тощо. При цьому набули вони певної умовності у позначенні понять, явищ і процесів, посилюючи їх образність і символізм. Усі ці багато в чому ілюзорні уявлення вступили у протиріччя з дійсністю, основними ознаками якої було стрімке «впровадження вітчизняного варіанту ринку» через створення впливових економічних угруповань, посилення процесів матеріальної поляризації, узурпація влади.

Як уже зазначалося, події, що відбуваються нині, засвідчили **необхідність актуалізації наукових розвідок і впровадження їх результатів**, передусім, у галузі політичної психології, політичної культури та ідеології, зокрема й дослідження позараціональних складових політики. Саме тому викликають занепокоєння тенденції, що стають помітними в контексті реформування вищої школи, в освітній та науковій її сферах. Йдеться про спроби Міністерства освіти і науки України – головного органу в системі центральних органів виконавчої влади із забезпечення формування та реалізації державної політики у сферах освіти і науки – впровадити новації, що спрямовані на скорочення філософсько-українознавчих дисциплін, навіть їх зникнення з блоку предметів для обов'язкового викладання у вищих навчальних закладах. Очевидним є те, що (особливо за сучасних умов) філософські, політичні, історичні та інші українознавчі дисципліни у вищій освіті необхідно не лише зберегти, але й суттєво збільшити кількість годин на їхнє викладання. Правові колізії, що виникають у зв'язку з прийняттям нового Закону України «Про вищу освіту», мають вирішуватися з огляду на значимість навчальних дисциплін і наукових досліджень у соціогуманітарній галузі знань.

Варто визнати, що свого часу не без мовчазної згоди (бездіяльності) владних інститутів, як зазначає український політолог В. Бушанський, «в Україні так і не сформувався ключовий складник демократичного режиму – політична відповідальність. Саме політична відповідальність, яка пов'язана з відкритістю державно-політичних

інститутів, уможлиблює онтологічний характер демократичного режиму» [2, с. 125]. Усвідомлення значущості цих і низки інших аспектів розвитку політичної науки мають стати підґрунтям переосмислення (у тому числі, а можливо, й передусім, наукового переосмислення) сучасних суспільно-політичних процесів з урахуванням нової політичної реальності.

Водночас фахівцям соціальних наук, зокрема політологам, варто зосередитися на пошуках нових, виокремленні актуальних, важливих і доцільних напрямів досліджень. Для досягнення цієї мети варто звернутися до аналізу певних тенденцій, що намітилися протягом останнього часу, зокрема, й у спрямуванні вітчизняних політологічних досліджень. Йдеться про те, що предметом наукових розвідок були переважно політичні процеси та інститути, їх становлення та розвиток. Дослідники значно менше уваги приділяли проблемам етнополітології й етнодержавознавства, політичної культури, ідеології, теорії та історії політичної науки (до аналізу наявних проблем у цих наукових сферах ми вже зверталися, зокрема [3]). Таку спрямованість наукових пошуків (певною мірою) ілюструє й проведений нами аналіз дисертаційних досліджень, захищених упродовж 1999-2009 рр. (обраний період аналізу зумовлений виключно можливістю доступу до відкритих джерел: у нашому випадку – сайту Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського) Протягом цих десяти років було захищено 740 дисертацій за спеціальністю «політичні науки» (табл. 1).

Означену вище тенденцію щодо напрямів досліджень підтверджує й аналіз, результати якого подано в іншій таблиці (табл. 2). Він свідчить, що практично кожне друге дисертаційне дослідження було присвячене проблемам утворення, легітимізації та функціонування політичних інститутів, дже-

Таблиця 1

Дисертації, подані на здобуття наукового ступеня доктора та кандидата політичних наук за спеціальностями 23.00.00 (політичні науки) протягом 1999-2009 рр. в Україні

Рік	Кількість дисертацій, поданих на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) політичних наук	В тому числі докторських дисертацій	В тому числі кандидатських дисертацій
1999	14	2	12
2000	28	2	26
2001	42	4	38
2002	54	6	48
2003	51	8	43
2004	62	5	57
2005	58	6	52
2006	83	8	75
2007	109	13	96
2008	114	15	99
2009	125	17	108
Загалом	740	86	654

Складено за результатами аналізу [4]

рел, перебігу і наслідків політичних процесів. Серед захищених протягом цього десятиліття докторських дисертацій – кожна друга (52,3%) – за спеціальністю 23.00.02 (політичні інститути та процеси). Значно менше дисертацій подано на здобуття наукового ступеня доктора наук за спеціальностями 23.00.03 (політична культура та ідеологія) та 23.00.01 (теорія та історія політичної науки).

Таблиця 2

Дисертації, подані на здобуття наукового ступеня доктора та кандидата політичних наук за спеціальностями 23.00.01–23.00.05 (політичні науки) протягом 1999-2009 рр. в Україні

Спеціальність	Кількість дисертацій, поданих на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) політичних наук за спеціальністю	В тому числі докторських дисертацій	В тому числі кандидатських дисертацій
23.00.01 – теорія та історія політичної науки	86	7	79
23.00.02 – політичні інститути та процеси	376	45	331
23.00.03 – політична культура та ідеологія	64	6	58
23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку	178	16	162
23.00.05 – етнополітологія та етнодержавознавство	36	12	24
Загалом	740	86	654

Складено за результатами аналізу [4]

Очевидно, що така ситуація зумовлена не лише «паспортною» структурою мережі спеціалізованих вчених рад (табл. 3), але й наявними можливостями підготовки науково-педагогічних та наукових кадрів вищої кваліфікації – аспірантури та докторантури, що діють при вищих навчальних закладах та наукових установах.

На початок 2015 р. в Україні було створено 16 спеціалізованих вчених рад при вищих навчальних закладах та наукових установах для захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) політичних наук.

Наведемо результати ще одного аналізу. Завдяки чималій увазі з боку засобів масової інформації до стану та розвитку громадянського суспільства, його інститутів та практики взаємодії з державою, склалось дещо хибне уявлення про глибоке і всебічне наукове опрацювання проблеми. Насправді ж, зазначений напрям наукових пошуків потребує суттєвого розширення й адаптації до сучасних реалій, виокремлення й урахування нових аспектів цієї проблеми.

Тенденцію до певної одномірності наукових досліджень підтверджують, зокрема, і результати проведеного нами аналізу дисертаційних досліджень, предметом яких було громадянське суспільство. Протягом останніх п'ятнадцяти років українська політична наука збагатилася результатами близько 50 дисертаційних досліджень, предметом яких був феномен громадянського суспільства, або ж пов'язані з ним процеси. Вийшли друком близько 20 монографій, присвячених становленню громадянського суспільства, опубліковано матеріали 14 міжнародних науково-практичних конференцій з проблем його розвитку (узагальнено за [6]). Зауважимо, що у цьому випадку йдеться не про кількісні показники. Адже важко стверджувати, що 50 дисертацій та 20 монографій – це багато. Чи, навпаки, що це – мало. Йдеться про неспівмірність суспільних очікувань щодо вагомості, навіть системотворчої проблеми з рівнем її наукового розроблення політологічними засобами.

Вітчизняні науковці здебільшого зосереджуються на прикладних проблемах феномена гро-

мадянського суспільства, передусім дослідженні місця й ролі його інститутів у контексті політичних процесів. Цьому напрямку присвячено 75% усіх дисертаційних досліджень (спеціальність 23.00.02 – політичні інститути та процеси). Лише кожна п'ята дисертація, предметом дослідження якої є громадянське суспільство, виконана в межах спеціальності 23.00.01 – теорія та історія політичної науки. Ще менше досліджень – у царині політичної культури та ідеології, у контексті міжнародних систем і глобального розвитку. Поза увагою вітчизняних пошукувачів наукових ступенів поки що залишається етнополітологічна та етнодержавознавча складові громадянського суспільства.

На нашу думку, зосередженість на інституційній складовій феномена громадянського суспільства без всебічного теоретичного осмислення проблеми, без її концептуалізації з урахуванням сучасних суспільно-політичних змін не завжди є плідною з науково-практичного боку. Можливо саме тому чимало «інституційних» досліджень здійснено в межах домінуючої раніше і багато в чому застарілої теоретико-методологічної моделі.

Очевидно, що парадигмальні зміни мають торкнутися як теоретичного обґрунтування, так і науково-практичного опрацювання напрямів подолання перекосів у системі суспільно-політичних відносин. У цьому сенсі наукові розвідки у площині сучасних концепцій громадянського суспільства є не лише перспективними, але й вкрай актуальними. Відродження уваги до проблем громадянського суспільства на тлі поглиблення кризи суспільного розвитку, викликані порушеннями в системах «людина–суспільство» та «суспільство–держава», є цілком закономірним, об'єктивним процесом. Ключовим її аспектом є потреба суспільного прогресу, спонукальним мотивом – незадоволення існуючим станом речей і напрямів державно-політичного розвитку.

Або ж звернімося до аналізу досліджень іншої, актуальної – особливо з огляду на нинішню суспільно-політичну ситуацію – проблеми молоді й молодіжної політики. Аналіз тематики досліджень дав досить несподівані результати: лише 25 із

Таблиця 3

Мережа спеціалізованих вчених рад (станом на 01.01.2015 р.)

Спеціальності	Кількість спеціалізованих вчених рад, якими приймалися до розгляду дисертації за відповідними спеціальностями
23.00.01 – теорія та історія політичної науки	5
23.00.02 – політичні інститути та процеси	11
23.00.03 – політична культура та ідеологія	1
23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку	6
23.00.05 – етнополітологія та етнодержавознавство	1

Складено за результатами аналізу [5]

загальної кількості дисертацій, захищених протягом останніх десяти років у галузі політичної науки, присвячено проблемам молоді.

Суттєвим чинником, що впливає на сучасний стан і перспективи розвитку політичної науки в Україні, є брак достатніх можливостей для апробації результатів наукових розвідок політологів – їхніх публікацій у фахових виданнях (навіть за умов часткового відшкодування авторами редакційних витрат). З одного боку, кількість фахових видань, в яких можуть публікуватися результати досліджень, чимала. Станом на 2015 рік їх перелік містить 34 видання. З іншого боку, практично всі ці видання є продовжуваними, тобто з невизначеною періодичністю. Як правило, це «Вісники», «Бюлетені», «Наукові записки» університетів чи наукових установ. Зауважимо, що кількість цих видань не відповідає потребам сучасної політичної науки. Перелік же періодичних фахових видань із політичних наук обмежується, по суті, «Стратегічними пріоритетами» Національного інституту стратегічних досліджень і «Політичним менеджментом» Українського центру політичного менеджменту й Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Лише протягом кількох останніх років втратили статус фахових або ж припинили своє існування низка періодичних видань – журнали «Віче», «Трибуна», «Політична думка», «Людина і політика» та ін.

Проблема рівня політичної культури має ще один, суто практичний аспект. Йдеться про необхідність розширення кола наукової громадськості, популяризацію науки. Академік Петро Капіца після повернення в СРСР з Кембриджа, у 1936 році, почав своє листування з Йосипом Сталіним. 50 листів, присвячених проблемам і долі радянської науки, надіслав Петро Капіца на адресу «корманича». Це листування тривало до смерті комуністичного вождя (щоправда, одностороннє: Сталін не відповідав йому (така практика «спілкування» можновладців із науковцями подекуди й досі зберігається). Так ось, у більшості письмових звернень академік писав про важливість і необхідність поширення наукових знань, створення атмосфери суспільної зацікавленості у розвитку

науки. Будь-яка публікація у Великій Британії, навіть із фізики і навіть у науковому виданні – писав Капіца в одному із листів – широко обговорюється науковою громадськістю. Бо вона там є!

І нині, навіть у часи інформаційного суспільства (а можливо, й передусім у такі часи) проблема поширення знань, просвітницької роботи є вкрай важливою. Особливо за умов, коли політичну свідомість формують здебільшого ЗМІ (й зарубіжні також), в арсеналі яких, крім усього іншого, – методи маніпуляції цією свідомістю. Тільки через поширення політичних знань, формування навичок критичного мислення, аналізу, здатності до опору маніпуляції масовою свідомістю можливе протистояння агресії, зокрема інформаційній.

Здатність до такого критичного мислення, предметного аналізу політичної реальності спроможні сформувати тільки соціогуманітарні науки, як-от наука політична.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сорокин П. А. Социальное время: опыт методологического и функционального анализа / П. А. Сорокин, Р. К. Мертон // СОЦИС. – 2004. – № 6. – С. 112–119.
2. Бушанський В. Тренд демократизації і громадянське суспільство в Україні / В. Бушанський // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2013. – № 5 (67). – С. 124–132.
3. Шайгородський Ю. Фактори інституалізації політичної науки в Україні / Ю. Шайгородський // Сучасна українська політика. – К. : Центр соціальних комунікацій, 2013. – Спецвипуск. – С. 60–71.
4. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського / Бази даних [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=ARD_EX&P21DBN=ARD&S21FMT=&S21ALL=&Z21ID=
5. Міністерство освіти і науки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/ua/activity/563/merezha-spetsializovanikh-vchenikh-rad/>
6. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nbuv.gov.ua/>